

עולם ההלכה

מכון סמיכה
נישכך אחד
נורם החכמה

גיליון כ"ג | שבת קודש פ' תזריע-מצורע | ה' אייר תשפ"ה

עולם השבת
Rabbi Yitzhak Sultan Maggid Shuir, Curriculum Developer.

עולם המועד
ראש ישיבתנו הרב מנחם מענדל פרעפקאט רב ומו"ץ בניו הייבן

How to separate bones from fish?^[1]

When separating a mixture containing ochel (food) and pesoles (waste), one must take the ochel from the pesoles and not the pesoles from the ochel. Maamar Mordechai, therefore rules that it is forbidden to separate bones from fish in preparation for a meal because removing the bones is separating pesoles from ochel. This is actually the reason that many Jews began eating gefilte fish on Shabbos. This allows for the consumption of fish without the concern of removing the bones.

The poskim discuss what is the proper method of removing bones from fish on Shabbos:

תמונה מיום ב"ח מנ"א תרל"ז, בנדאד. — מרן הבן איש חי בשורה האמצעית, ראשון משמאל

- 1) The simplest way to avoid any *borer* issues is to remove the bones during the actual eating process, *b'shaas achilah*. This means to place the fish with the bones in one's mouth and expel the bones. This is permissible according to all authorities as it is not *borer* but rather the normal eating process.
- 2) Chazon Ish recommends separating the bones from the fish by using a fork to take some fish while leaving behind the bones. He even allows using a fork to take fish while holding back the bones with a knife.
- 3) Mahari Abulafia permits removing the pesoles right before consumption, *m'yad l'peh* (literally: from one's hand to one's mouth). According to this view, one can remove the bones moments before the food is placed in his mouth. Most poskim, however, do not rely on Mahari Abulafia. Yet, in case of necessity one may rely upon the lenient view. For example, when feeding a small child fish with tiny bones, the bones may be removed while feeding him, since a small child cannot eat this food safely, unless it is boned.
- 4) Many poskim permit removing pesoles from ochel if one removes some of the food itself along with the waste. They cite Taz as the source for this leniency as Taz writes that if there is a fly in one's drink one may discard the fly together with some of the drink. Therefore, fish bones may be removed by taking a bit of fish with each bone. The fish and the bone must be removed as a unit. Separating the bone at first and following up by taking some fish would not be permitted. However, Chazon Ish argues that because one's intent is to separate the bones from the fish and that goal gets accomplished, it is considered *borer* even if some of the fish is removed with the bones.
- 5) Biur Halacha writes that one may remove the bone if he chews on the bone and sucks its juice before discarding. In this way the bone is no longer pesoles and separation is permitted.

Continues On page 4

ליתא בשליחות ליתא בתנאי – הנחת תפלין

פתיחה

בסימנים הקודמים הארכנו בסוגית הנחת תפלין בחול המועד מחלוקת הפוסקים, כללותיה ופרטותיה, ומנהגי הקהלות. הזכרנו שמה בקצרה אחת מהשיטות שבו מניחי התפלין, שבלבד שסוברים שאין לברך, סוברים שראוי גם להתנות במחשבתו שהוא מניחם רק על הספק – על הצד שהוא חייב, ואם אינו חייב יהיו כרצועות בעלמא. וראיתי כאן להרחיב הדיבור בשיטה זו.

הנחת תפלין על תנאי

שיטה זו – לעשות תנאי בהנחת תפלין בחול המועד – כבר הובאה בדברי הראשונים, כמבואר בריטב"א במסכת עבודה זרה (צו, א), וזה לשונו: "חולו של מועד הוא זמן תפלין כו' ואף על פי כן ראוי לחוש לדברי האומרים שאין זמן תפלין במועד, ומניחו בלא ברכה מפני הספק כו' ותדע דהא קיימא לן דכל שלא בזמנו בעי כוונה, והכא כן דעתו שאם אינו זמנו, שלא תהא הנחה למצוה כלל."

וכן הפרי מגדים (סימן לא ס"ב), הורה לעשות כן, וזה לשונו: "בחול המועד, מספק אין עובר בל תוסיף כו' דאם מניחו לשם מצוה אין מזלזל בחותם המלך, ואם כן יניח ויתנה, אם חייב הריני מניחו לשם מצוה, ואם לאו אין אני מניחו לשם מצוה."

ועצה זו להתנות כתב ג"כ הגרי"ד הלוי באמברגר אב"ד דוורצברג והגלילות בספרו מלאכת שמים (כלל יט בינה ס"ק יא): "אנשים שחוששים לדעת האוסרים להניח תפלין בחולו של מועד כו' [יש] לכוון אם חולו של מועד פטור מתפלין, התינה כרצועות בעלמא, כדרך שכתבו הפוסקים בתפלין דרבינו תם, לא מבעיא להב"ח (סימן לד) דכוונה זאת מוציאה לגמרי מכל תוסף, אלא אפילו להאליה רבה שם, דמקשה מש"ס דעירובין, ומסיק דכוונה זו לא מהני אלא כשהזוג אחד מהן פסול, כהאי דתפלין דרבינו תם כו' מכל מקום שלא בזמנו לעבור, בעי כוונה, כדאיתא בראש השנה דף כח, ועיין פרי מגדים בפתיחה הכללית הנ"ל. וממילא אם חול המועד לאו זמן תפלין פשיטא דכוונה המנגד מהני. על כן לעניות דעתי טוב לכוון אם חול המועד זמן תפלין, יהיו לשם מצות תפלין, ואם לאו זמן תפלין הוא, יהיו כרצועות בעלמא, ואז מתקון הכל."

וכן כתב המשנה ברורה (סימן לא ס"ח): "קודם ההנחה יחשוב בדעתו אם אני מחוייב אני מניחו לשם מצוה, ואם לאו, אין אני מניחו לשם מצוה. ובה יצא ידי כולי עלמא."

ליתא בשליחות ליתא בתנאי

והנה האחרונים יצאו לידון על עצתו של הריטב"א, דלכאורה יש להקשות טובא עליו מכלל מפורש בגמרא מסכת כתובות (עד, א), כל מילתא דלא שייך ביה שליחות אינו יכול להטיל בו תנאי. וא"כ תפלין דודאי לא שייך בו שליחות (וכידוע בשם התוס' ר"ד במס' קידושין מב, ב), לא להני ביה תנאי. והכי גרסינן בגמ' כתובות שם: "מכדי כל תנאי מהיכא גמרינו, מתנאי בני גד ובני ראובן, תנאה דאפשר לקוימיה ע"י שליח כי התם הוי תנאיה תנאה, דלא אפשר לקוימיה ע"י שליח כי התם לא הוי תנאה."

ומבואר בתוס' מסכת נזיר (יא ד"ה דהוי) דקיי"ל כהך גמרא, שהרי הקשו שם מגמרא זו על הך דהאומר הריני נזיר ע"מ שאהא שותה יין, דאמרינן בגמרא שם דלא חל התנאי מטעם מתנה עמש"כ בתורה. והקשו התוס', למה לי טעם זה, ותיפוק ליה משום דנזירות הוי מילתא דליתיה בשליחות, ולא מהני ביה תנאי. וזה לשונם: "ואם תאמר ותיפוק ליה דנזירות אי אפשר לקיים ע"י שליח כו' וי"ל אחרי שאחרים יכולים להביא קרבנות תחתיו נחשב כאילו כל המעשה יכול לעשות ע"י שליח."

מבואר, דאלמלא מה שיש תורת שליחות בנזיר בקרבנותיו, לא היה שייך להטיל תנאי בנזירות[1].

תנאי בקריאת שמע

ובאמת, לא על סוגיא זו בלבד קשה, כי בהרבה מקומות מצינו שהזכירו הפוסקים תנאים בקיום המצוות, לדוגמא, במצות קריאת שמע, אע"פ שאין בהם שליחות. עיין ברמ"א (סימן מו סעיף ט) שכתב: "טוב לומר בשחרית אחר שמע ישראל וגו' בשכמ"ו, כי לפעמים שוהין עם קריאת שמע לקרותה שלא בזמנה ויוצא בזה."

וכתב על זה המגן אברהם (שם ס"ק טז): "פירוש משום דלפעמים שוהין הציבור, לכן יאמרו בכל פעם, אף לא יכוון לצאת אלא א"כ ר"א שהצבור יעברו זמן ק"ש. אבל כשלא יעברו, מוטב לצאת ידי ק"ש עם הצבור ולקרות אותה כדינה בברכותיה ולסמוך גאולה לתפלה."

וראה בשו"ע הרב שהביא כל זה (שם סעיף ט), וזה לשונו: "ומכל מקום אף על פי שאומר כן בכל יום, לא

יתכונן לצאת ידי חובתו בזה אלא כשירא שהצבור יעברו זמן קריאת שמע. אבל כשלא יעברו, מוטב לצאת ידי קריאת שמע עם הצבור ולקרואה כדנה בברכותיה ולסמוך גאולה לתפלה. וכשירא שהצבור יעברו זמן קריאת שמע, יש לו לקרות כל הפרשה ראשונה כדי לצאת ידי חובתו."

והוסיף הגרעק"א (בהגהותיו שם) על דברי הפוסקים, זהה לשונו: "לענין" בירא שהצבור יעברו זמן קריאת שמע, יכיון בדרך תנאי, אם יעברו יא יוצא בזה, ואם לא יעברו לא יצא בזה, כמ"ש הב"י סימן תפ"ט לענין ספירת העומר."

הא קמו, דיכול אדם להתנות תנאי בקיום מצוות קריאת שמע, אע"פ שא"ל לקיים המצוה על ידי שליח.

תנאים שבינו לבין עצמו

אולם, קושיא זו מבוססת על הנחה דמשפטי התנאים (דיני תנאי הנלמדים מבני גד ובני ראובן) נאמרו גם לענין תנאים שבקיום מצוות. אמנם, הא לאו מילתא דפשיטא היא, כי הרמב"ן (בבא בתרא ככו, ב) מחלק בין ב' מיני תנאים, בתנאי שדאם מתנה עם הכיור צריך משפטי תנאים, אבל בתנאי שבינו לבין עצמו אין צריך. וזה לשונו: "ויש אומרים כי גמרינן מתנאי בני גד ובני ראובן, הני מילי כיוצא בו שהוא תנאי שבין אדם לחברו, אבל תנאי שבינו לבין עצמו בכל ענין הוי תנאי. והטעם נותן, שהרי מדעתו הורצה הוא לקיים תנאו, הילכך אף תנאי כפול לא בעינן."

ולפי דבריו, מיושבים היטב דברי הריטב"א לענין תפלין, וגם התנאים שבשאר המצוות, דלא נאמרו כלל משפטי התנאים גבי קיום מצוה כיון שהיא מילתא שבינו לבין עצמו.

כוונה מובללת

ועוד יותר כתב הג"ר שלמה זלמן אויערבאך (מנחת שלמה חלק א סימן פ אות ד) דמצינן למימר דאף להחולקים על הרמב"ן הסוברים דבעינן משפטי תנאים אף בתנאי בינו לבין עצמו, ה"מ בדברים הנוגעים קצת גם לאחרים, משא"כ במצוה שאין לאחרים שייכות בה והכל תלוי ברצונו ודעתו, אין צריך למשפטי תנאים דכשהוא מתכוין מעצמו שאינו רוצה שתהא כוונתו למצוה על צד אחד, אין לזה תורת תנאי, אלא שהוא מגביל את הכוונה שלו. וזה לשונו: "גם נראה דלענין כוונת מצוה, אפשר דכוונה לצאת חשיב כדעת ורצון, דשייך בתנאי, שהרי עיקר כוונת מצוה היינו לעבודת ה', ואם לא נתקיים התנאי הרי גמר בלבו שאין כוונתו כלל לעבודת ה'. וגם נראה דאפילו להחולקים על הרמב"ן בבבא בתרא קכ"ו וסברי דגם בדבר שהוא בינו ובין קונו זקוקים גם כן לכל חוקי התנאים, מכל מקום היינו דוקא בבחאי גונא שנוגע קצת גם לאחרים, כמו בנדרים ונזירות מה שאין כן בכוונת מצוה, דוגמא לדבר מהדין של דברים שבלב, דבנדרים ונזירות אף על פי שחשב בלבו אחרת ממה שהוציא מפיו, לאו כלום הוא."

וכעין זה כתב החתם סופר (אבן העזר ב סימן צ) לענין דינא דאפשר לקיימו ע"י שליח, דגבי מצוות אין צריך לזה. וזה לשונו: הרי פשוט הוא דאפי' היכי דלא מהני תנאה כגון במה שא"א לקיים ע"י שליח, מ"מ בענין יציאת ידי חובת המצוה מהני תנאה, ומטעם שאכתוב לקמן א"י. ורואיה לזה ממה דאנו יושבי' בשמיני בסוכה מספק, וקשה מ"מ אי מכווני' לצאת עוברים על בל תוסיף, אי אין מכוונים, א"כ שמא שביעי הוא ובני סוכה ולא יצאנו "ח. וע"כ צ"ל כמ"ש הטור א"ח ס' ל"ד גבי המניחים ב' זוגות תפילין דמניחים על תנאי אותו של מצוה יוצא בהו י"ח ואודת היו כרצונם בעלמא, וה"נ גבי שמיני צ"ל א"י התנאי גב באופן הנ"ל, אם היום יום ז' יהיה לשם מצוה ואם יום ח' יהיה ישיבתו לצל בעלמא...

והנה דבר ברור דמצוות סוכה ליתא ע"י שליח וכן הנחת תפילין ואפ"ה מהני תנאי, וע"כ צ"ל דאפי' דבר שא"א לעשות ע"י שליח ובגוף הדבר לא ה' מועיל תנאה, מ"מ אי באמת אינו מתנה בגוף הדבר אלא בכוונת קיום המצוה לזה מהני תנאה כו'.

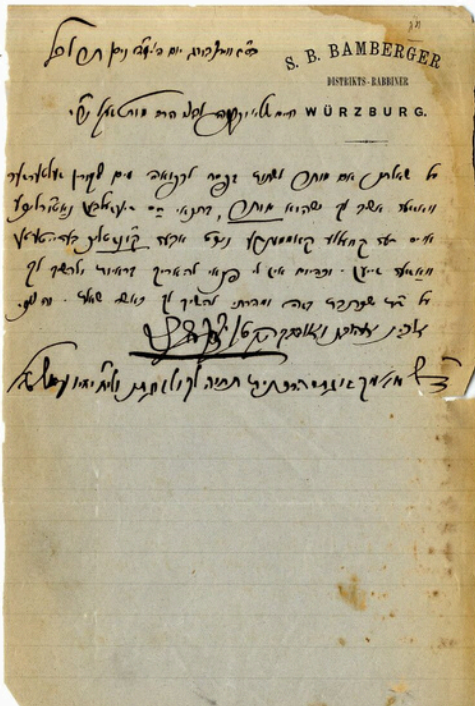
הא למדנו, שיש ב' מיני תנאי, א' שמתיל תנאי בעצם המעשה, ואז צריך למשפטי התנאים כי המעשה יש לה הכח לחול ממילא אלמלא התנאי. ב' בדבר שצריך כוונה, מטיל תנאי בכוונתו, ואז אין צריך למשפטי התנאים, דעל ידי התנאי, הוא מגביל את הכוונה.

דוגמא לזה, מצינו בדברי קצות החושן (סי' רמא סק"ד) גבי מתנה ע"מ להחזיר, שמחדש שם שא"י"ז כתנאי בעלמא, אלא הוא שיוך בקניינו - שאין לו דעת להקנות הדבר בקנין עולמית. ולכן כתב שא"צ להקנותו בחזרה, אלא חזרת ממילא להנותן. והוא עטמא, א"צ למשפטי תנאים בתנאי זה, כי אינו אלא שיוך. [ואפי' עוד בחמדת שלמה (חו"מ סימן י אות יא) מה שפלפל בדברי קצוה"ח.] אלא שלפי זה, הא דמהני תנאים במצוות, הוא דוקא במצווה הצריכה כוונה, דאז שייך הגבלה בכוונה, אבל במצווה שאינה צריכה כוונה, א"א להטיל תנאי בהכוונה רק בעצם המעשה, ובזה לא מהני תנאי הואיל וליתא בשליחות.

תנאי "האבני נזר" באפיקומן

אך לפי"ז צ"ע על התנאי הידוע של האבני נזר לענין אכילת אפיקומן, שכתב שם (או"ח סימן שפא) לחדש דאיטור דאין מפטיירין אחר הפסח (או מצה) אפיקומן נמשך רק בעת מצוות האכילה - כדי שישאר אז הטעם בפיו, אבל כשעבר זמן המצוה, מותר לאכול. וממילא, לרבי אלעזר בן עזריה דזמן פסח ומצה מסיים בחצות, מותר לאכול אחריו. ומכח זה המציא התנאי הידוע, וזה לשונו: "ועל כן נראה דאם בתחילת הסעודה או באמצע ראה שהוא קרוב לחצות, יאכל בזית מצה על תנאי אם הלכה כר' אלעזר בן עזריה יהיה לשם אפיקומן. וימתין עד לאחר חצות ויאכל סעודתו. ואחר כך יאכל שנית אפיקומן ויוצא ממה נפשך. אם הלכה כראב"ע דעד חצות, ויוצא באפיקומן ראשון, ואחר חצות מותר לאכול דברים אחרים. ואם הלכה כרבי עקיבא דעד שיעלה עמוד השחר יוצא באפיקומן השני."

אבל לפי הנ"ל קשה, דאכילת מצה אינה צריכה כוונה כיון שהוא מידי דאכילה. והכי קיי"ל (סימן תנה סעיף ד): "אכל מצה בלא כוונה, כגון שאנסוהו עכו"ם או לסטים לאכול, יצא ידי חובתו."

תשובה בכ"ק ט"ל הגרי"ד ב"ב מווירצבורג

והוא על פי הר"ן במסכת ראש השנה (כח, ב), [וכ"כ האחרונים בדעת הרמב"ם]. ובביאור הדבר, כתב השו"ע הרב (שם סעיף כח), וזה לשונו: "לא אמרו שכל המצות שעשאו שלא במתכוין, דהיינו שלא נתכוין לצאת ידי חובתו בעשייה זו, לא יצא ידי חובתו, אלא במצוות שאין בהן הנאת הגוף כלל, כגון קריאת שמע (בסימן ס) ותקיעת שופר (בסימן תתקנ"ט) ונטילת לולב (בס' תנא) וכיוצא בהן, שכשלא נתכוין בעשייתן לשם מצוה לא קיים המצוה כלל, שאינו אלא כמתעסק בעלמא ואין עשייתו נקראת עשיית מצוה. אבל מצות התלויות באכילה, כגון פסח מצה ומרור וכיוצא בהן, כיון שיש בהן הנאה לגוף, שלא נתכוין לצאת במצוה זו יצא ידי חובתו, שהרי בל כרחו נהנה הגוף ממאכלה, והרי זו נקראת אכילה ונמצא שקיים מצות האכילה."

ולפיכך אפילו לא רצה לאכול מצה וכפאוהו נכרים או לסטים לאוכלה יצא ידי חובתו באכילה זו כיון שבעל כרחו נהנה ממנה גופו."

הא קמו, דאכילת מצה אינה צריכה כוונה, א"כ היאך התייר האבנ"ז להתנות תנאי באכילת מצה, הלא צריך למשפטי תנאים, והוא מילתא דליתא בשליחות.

והיה אפשר לומר שהאבני נזר הלך בשיטת הרמב"ן שבדבר שבינו לבין עצמו לא בעינן משפטי תנאים. אך קשה מאד לומר כן, דהא שיטת התוס' במס' נזיר הנ"ל מפורשת דלא בשיטת הרמב"ן, שהרי הצריכו שם גבי נזירות דלהוי מילתא דאיתיה בשליחות כדי להטיל בו תנאי, ואילו לדעת הרמב"ן הא א"צ בנזירות משפטי תנאים הואיל והוא מילתא דבינו לבין עצמו. ונמצא דלדעת התוס' לא מצאנו ידיו ורגליו בתנאי זה אשר הרבים מהמון ישראל סומכים עליו בליל פסח. וזה דחוק מאד.

כוונה הפכית במצוות אכילה

אכן, מה שיש לומר בזה, דא"צ כוונה חיובית במצוות דאכילה, אם היה לו כוונה הפכית, לא יצא. וכן פסק הערוך השולחן (שם סעיף יז), וזה לשונו: "ודע, דאפילו אם אין צריכות כוונה מ"מ אם נתכוין שלא לצאת לא יצא" [2].

והשתא אתיין שפיר דברי האבנ"ז, שגם במצוות מצה, יכול להתנות שתהא כמתכוין שלא לצאת.

לאידך, הפרי מגדים (ראש יוסף ברכות יג, א ד"ה דע) כתב דבמצוות של אכילה, אף כשמתכוון להדיא שלא לצאת יוצא משום הנאת גרונו. וכן נקטו האמרי בינה (או"ח סימן יב), והערוגות הבשם (או"ח סימן קסא, אות ג). אך יש להעיר שבפמ"ג (א"א סימן תעה ס"ק יז) לאחר שדקדק מדברי המחבר שיוצא אף בכוונה הפכית, לא החליט הדבר, ומסיים בצ"ע. וכן נסתפק הבית מאיר, כמו שהובא במשנה ברורה (שם ס"ק לו). ויש עוד להאריך, ואין כאן מקומו. ועכ"פ לפי דעה זו, עדיין קשיא לן היאך מהני תנאי באכילת מצה.

ועוד יש להעיר על מה שהובא (ראה סידור הגר"א) בשם הגאון רבי ישראל סלאנטר שהיה אומר דכשעושים תנאי בקריאת שמע (כדברי רעק"א המובא למעלה) צריך לדעשתו בכל משפטי התנאים, תנאי כפול, הו קודם ללאו כו'. הרי לנו, שלדעת הגרי"ס גם במצוות יש דיני משפטי התנאים, והדרא קושיין מיניה וביה, שאם כן לא להני תנאים כלל כיון דליתנהו בשליחות.

מצוות קשורות לבעליהן

אלא מה שנראה בזה, כמו שביאר המשכנתו יעקב על פי דברי התוס' בכתובות (שם ד"ה תנאי) דהא דילפינן מבני גד ובני ראובן דבעינן מילתא דאיתיה בשליחות, טעם יש לדבר. וזה לשון התוס': "וא"ת ומה סברא יש כאן, דלא גמרינן מהתם אלא לענין מה שהוא סברא, דהא לא ילפינן מהתם דלא מהני תנאי אלא בנתינת קרקע. וי"ל דהיינו טעמא דהואיל והמעשה כל כך בידו שיכול לקיימו ע"י שליח, סברא הוא שיהא כמו כן בידו לשוויי ביה תנאה. אבל חליצה שאין בידו לקיימה ע"י שליח, לא הוי בידו נמי למירמי ביה תנאה, ואפילו לא יתקיים התנאי יהיה המעשה קיים. ומשום הך סברא מודו כ"ע דבעינן שאפשר לקיימו ע"י שליח דומיא דבני גד ובני ראובן."

והיינו, דכשאין לו הכח למנות שליח, זה סימן שיש חסרון בבעלותו על הדבר, ומש"ה אין לו הבעלות להתנות בו תנאי. ועל כן אמרו בגמ' דחליצה ליתיה בתנאי מדמצינו דליתיה בשליחות. אמנם כל זה לא שייך במצוות, דמה שאין יכול לקיימו ע"י שליח אי"ז סימן על חסרון בעלות, כי אדרבה בגלל הקשר שיש להן להאדם, דהיינו החובה שמוטלת עליו לקיימו, אינו יכול למנות שליח. הלכך במצוות, אפי' נימא דנאמרו בהן שאר משפטי תנאים, דין איתיה בשליחות לא נאמר. ובזה הכל אתי שפיר.

מצוות בעלמא ישנן בשליחות

ודע, שהחתם סופר (שם) כתב תירוץ נוסף בדרך מחודש, ועל פיו יתיישב גם התנאי באכילת מצה וכן שיטתו של הגרי"ס הנ"ל. והוא, שהתוס' בניזיר תירצו קושייתם גבי נזירות, דנחשבית מילתא דאיתיה בשליחות הואיל ויש שליחות בהקרבת הקרבנות. הלכך, גם שאר ענייני נזירות איתנהו בתנאי, כיון דבשם נזירות מצינו שליחות. ולזה חידש החתם סופר, דה"ה במצות תפלין וסוכה, אף שא"א לקיימו על ידי שליח, מכל מקום עיקר שם מצוה ישנו בשליחות, הואיל ומצינו מצוות אחרות שמתקיימות ע"י שליח. ולפיכך, כל שאר המצוות - גם אותם שאינם בשליחות - ישנן בתנאי. וזה לשונו: "והנה בטעם דמהני תנאי בקיום המצוה אעפ"י שא"א לקיימו על ידי שליח היינו משום דשם מצוה בעלמא מיהת אפשר לקיימו ע"י שליח אף על גב דזאת המצוה בעצמה אי"א לקיימה ע"י שליח ואעפ"י שאין ראי. לדבר זכר לדבר בתוס' גטין ד"ה איתנהו וכו' שכתבו ואם בחקתי תלכו ואם תאבו ושמעתם נמי רוב מצות ע"י שליח, ע"ש."

[1] ועל פי כלל זה, יסד בשו"ת עונג יו"ט (סימן ג) שבאמת לא מהני תנאים בקיום המצוות. ונשא ונתן שם קצת ליישב כמה קושיות, אמנם לא האריך כ"כ ליישב המקורות שעליהם אנו דנים כאן.
[2] וע"ש שמבאר דהא דקיי"ל בכפאוהו לאכול מצה יצא, התם ליכא כוונה שלא לצאת, אלא שלא רצה שהיה יאנסוהו רק רצה לאכול בעצמו. וי"ל, יש לומר דהוא לא רצה שהם יאכילוהו, אלא רצה לאכול מעצמו, ואחרי שכפאוהו וודאי לא כיון שלא לצאת, עכ"ל.

The Bais Din Process

Hazmanah L'Din

The first step of the Bais Din process is when a litigant approaches a Bais Din to send a hazmanah l'din, a summons to another party to appear for a Din Torah. At that point, an appointed messenger of the Bais Din informs the defendant that he is being called to a Din Torah, identifies the plaintiff, and apprises the defendant of the scheduled date on which he must come to Bais Din. If the defendant disparages the messenger, the messenger may report this to the Bais Din who may excommunicate the defendant.^[1]

Technically, the summons to Bais Din must name the three dayanim who are issuing the summons. If the summons is made at a time that the Bais Din is known to be in session, then even naming one dayan is enough because he is obviously issuing the summons on behalf of his colleagues.^[2] However, common custom is to issue a summons to Bais Din through the mazkir [executive secretary] of the Bais Din without it being signed by the specific dayanim.^[3]

Discovery

There is a dispute among the Poskim regarding whether the defendant is entitled to know why he is being called to Bais Din before responding. Some say he is not entitled to any information other than the identity of the plaintiff,^[4] while others say he may demand to know the nature of the claim so he can work out an agreement that will allow him to avoid going to Bais Din altogether.^[5] Some Poskim take a middle ground, saying that the defendant is entitled to at least know the amount of the claim so he can decide whether to settle it outside of Bais Din.^[6]

Practically speaking, the defendant may claim "kim li", I hold like the opinion that requires revealing the nature of the claim, and not respond until he is given this information. However, he may only demand to know the basic outline of the plaintiff's claims, not all the finer details of the case being made against him which would allow him to meticulously prepare a fallacious defense.^[7]

How Much Time is the Defendant Given?

The defendant must be given enough time so that he can arrive at Bais Din prepared for whatever claims will be brought against him. As a rule, he is given at least three days.^[8] If he requests more time, the Bais Din should assess whether he is simply delaying or if he has a valid reason for needing additional time. If he does, they should grant him the time he needs.^[9]

Nowadays, a defendant will usually be given enough time to prepare his case and a mutually convenient time will be arranged.

When Does Bais Din Issue a Siruv?

If the defendant cannot come at the appointed time, he must come in front of the Bais Din and present his excuse. Otherwise, if the defendant does not arrive on the scheduled date, Bais Din will issue a second summons, scheduled for another day. If the defendant still does not arrive, a third and final summons is issued, after which the defendant will be excommunicated. The reason that three summonses are sent is because perhaps the first two did not arrive, or the defendant could not come for unavoidable reasons. However, if the Bais Din knows that the first summons was received and ignored without cause, the defendant may be excommunicated immediately.^[10]

Still, the custom is for Bais Din to send three hazmanos before taking action.^[11] An exception would be if it is obvious that the defendant has no intention of complying with Bais Din, either by his own admission or based on the circumstances. If so, he may be excommunicated after receiving just one hazmanah. [Alternatively, a heter could be issued to go to secular court, as will be discussed in a later section].^[12]

Today, excommunication is not enforceable and therefore ineffective. The practice is to issue a siruv instead. A siruv is a proclamation from Bais Din that the individual is subject to everything the Shulchan Aruch writes regarding people who flout a Bais Din and is deserving of the punishments detailed there.^[13]

**In partnership with the Bais Haavad's Yorucha Program
 To learn more about Yorucha visit yorucha.org**

- [1] Moed Kattan 16a; C.M. 11:1
- [2] Sanhedrin 8a; C.M. 11:2
- [3] Seder Hadin 1:2 fn. 3
- [4] Sh"ut Be'er Sheva 54
- [5] Shach C.M. 11:1
- [6] Tumim 13:1
- [7] Igros Moshe C.M. 2:6
- [8] Rema C.M. 14:1
- [9] Knesses Hagedolah C.M. 14:19
- [10] C.M. 11:1
- [11] Pischei Teshuvah C.M. 11:1
- [12] Teshuvos V'hanhagos 3:441
- [13] Seder Hadin 1:32

וא"כ עדיין קשה.
 ט. וכן קשה על דברי של הגר"י סלאנטר שאמר שהעושה תנאי בקריאת שמע, צריך לעשות במשפטי תנאים, הלא ליתא בשליחות.
 י. המשכנות יעקב ביאר על פי התוס' בכתובות דלגבי מצוות אפילו את"ל שצריך משפטי תנאים א"צ מילתא דאיתיה בשליחות. דהטעם שצריך שליחות הוא דאי ליתיה בשליחות זה סימן שיש חסרון בבעלותו על הדבר. אבל מצוות, לעולם קשורות לבעליהן, ואדרבה משום קשר זה הוא דאין יכול לקיימן על ידי שליחות. ולפי דבריו הכל מיושב.
 יא. החתם סופר מיישב באופן אחר (ע"ד התוס' בנזיר), דמצוות שאני ואפי' אותן דליתנהו בשליחות יש בהם תנאי הואיל ומצינו שאר מצוות שישנן בשליחות.

בתנאי הנוגע לאחר, ולא בתנאי שבינו לבין עצמו.
 ו. במנחת שלמה כתב דלגבי מצוות אף החולקים על הרמב"ן מודים שא"צ משפטי תנאים, דכיון שצריכות כוונה, א"צ להטיל תנאי בעצם המעשה אלא להגביל הכוונה - שאין לו כוונה אלא על צד אחד. וכן משמע בדברי החתם סופר בתשובתו. דוגמא לזה תמצאו בקצוה"ח גבי מתנה ע"מ להחזיר שהוא שיר בקנין, לא תנאי.
 ז. סברא הנ"ל לא שייכת באותן המצוות שאינן צריכות כוונה, כגון במידי דאכילה דקיי"ל שם דא"צ כוונה. וקשה מתנאו של האבני נזר באכילת אפיקומן ליל פסח, שיכול להתנות שאם ההלכה שזמן מצה לאחר חצות אין אכילה זו לשם אפיקומן - הא מצה מילתא דליתיה בשליחות הוא.
 ח. יש סוברים דאף במצוות של אכילה, אם היה לו כוונה בפירוש שלא לצאת, אינו יוצא (ערוה"ש). ולפי"ז א"ש תנאי האבנ"ז. אבל הרבה מן האחרונים לא הכריעו בדבר (בית מאיר ומשנ"ב ועוד),

סיכום הדברים
 א. הריטב"א כתב שיעשה תנאי כשמניח תפלין בחוה"מ להוציא עצמו מספק איסור בל תוסיף. וכ"כ מקצת מן האחרונים (פמ"ג, ספר מלאכת שמים), וכן פסק המשנ"ב.
 ב. מקשיין על שיטה זו, היאך מטיל תנאי במצות תפלין הא מילתא דליתא בשליחות ליתא בתנאי (כדאי בכתובות דף עד) משום דבעינן דומיא דבני גד ובני ראובן, ותפלין הא א"א לקיימו בשליחות (כמש"כ התוס' ר"ד).
 ג. התוספות בנזיר מבאר הטעם דיכול לעשות תנאי בניזרות, לפי שיש תורת שליחות בהבאת קרבנותיו.
 ד. וכן קשה בקריאת שמע, שנוהגין לומר קריאת שמע לפני פסוקי דזמרא פן יעבור הזמן. ופירשו המג"א וש"ע הרב שלא יתכוין לצאת אא"כ יעבור הזמן, דאל"כ טוב לצאת עם הציבור. וכתב הגרעק"א שיתכוין בדרך תנאי. הא אין שליחות בקריאת שמע. יש ליישב לפמ"ש הרמב"ן דלא נאמרו משפטי תנאים אלא

6) Biur Halacha notes that many people are lenient in practice and remove the bones before the meal. He justifies this practice by explaining that because the bones are attached to the fish we do not perceive them as two distinct items, one being the fish (ochel) and the other the bones (pesoles). Rather, it is all considered one type of food, without pesoles, and borer would be permitted for immediate consumption. This is similar to removing a nut from its shell which is permissible for immediate consumption. Chazon Ish, however, disagrees with Biur Halacha's justification. He explains that in the case of shelling a nut, the only reason why one is permitted to take the pesoles from the ochel is because it is impossible to separate the ochel from the pesoles. However, in the case of bones, since it is possible to separate the ochel from the pesoles by removing the fish from the bones, one must do so. Shabbos K'halachah asserts that even Chazon Ish would agree that one may remove the small bones from fish for the sake of small children.

How to remove seeds from watermelon, cantaloupe and honeydew?

Some of the principles which apply to removing bones from fish also apply to removing seeds from watermel-

on, cantaloupe and honeydew. The *poskim* discuss the proper method of removing seeds from these fruits on *Shabbos*:

1) The most ideal technique is to put the melon and seeds in one's mouth and then spit out the seeds from one's mouth.

2) *Ben Ish Chai, Kaf Hachaim, and Rav Ovadia Yosef* write that before eating the melon one may take a slice in his hand and shake off the seeds.

3) Regarding the seeds which were not removed by shaking, Rav Moshe Feinstein permits their removal by hand immediately prior to eating (m'yad l'peh) the fruit. Shemiras Shabbos K'hilchasah adds that doing so is less problematic than removing fish bones, for in the case of fish, it is possible for one to hold the bones with their hand and take the fish with the other, whereas in the case of melon, it is not practical to hold on to the seeds in one hand while pulling the melon with the other. Since there is no way to easily separate the good from the bad it is permitted to rely on the lenient opinions to remove the seeds m'yad l'peh. Kaf Hachaim adds that it is preferable to remove them with a shinui (a deviation from the normal way of perform-

ing an action, used to permit certain actions that would otherwise be prohibited on Shabbos). An example of a shinui for this discussion would be removing the seeds with the handle of the spoon.

4) Additionally, many *poskim* permit removing the seeds with some of the fruit. This is permissible even with a spoon.

How to remove seeds and pits from plums or peaches?

Mishnah Berurah permits removing the pit immediately prior to eating the fruit (m'yad l'peh). Even though he is removing the pesoles from the ochel, since there is no practical way to remove the ochel from the pesoles, it is considered the normal process of eating (derech achila) and it is permissible. Mishnah Berurah adds that perhaps it is even permitted right before the meal in preparation for the meal. Chazon Ish, however, maintains that one should only remove the pit in the following way. Cut the fruit open, then hold onto the half of the fruit containing the pit with one hand, while holding the pit with the other hand. He should then pull on the fruit leaving the pit behind. This way removes the ochel from the pesoles and not the pesoles from the ochel.

¹ See extended discussion in Shabbos K'halachah 12:125-127.

² 319:7

³ Refer to Chazon Ish 54:1, Rav Pealim 1 O.C. 26 s.v. Vinireh, Igros Moshe O.C. 4:74 borer 7. See Divrei Chachamim page 277 f.n. 592 where he records that this was how Rav Moshe Feinstein removed fish bones on Shabbos.

⁴ 54:5

⁵ Chida Birkei Yosef 319:5, Chazon Ish 54:1, Kaf Hachaim 319:41. Rav Ovadia Yosef [Kol Sinai Borer fn. 1, cited by Tiferes 319:44], however, holds that it is acceptable to rely upon Mahari Abulafia.

⁶ Refer to The Shabbos Kitchen page 106

⁷ 319:13. This seems to be the understanding of Mishnah Berurah 319:61, Biur Halacha 319:4 s.v. Haborer and Mishnah Berurah 504:20. See, however, Chazon Ish 53 who explains Taz in such a way that would not generally permit removing pesoles from ochel, even if some of the food is removed as well.

⁸ 54:3

⁹ Maharashal in Yam Shel Shlomo [Beitzah 1:42] cited by Magen Avraham 510:4.

¹⁰ 54:3

¹¹ 12:125

¹² Shemiras Shabbos K'hilchasah 3:17 based on Chazon Ish 54:5 and Kovetz M'Beis Levi vol. 6 page 41.

¹³ Beshalach 7

¹⁴ 319:47

¹⁵ Chazon Ovadia Shabbos vol. 4 page 195

¹⁶ Igros Moshe O.C. 4:74 borer 7

¹⁷ 3:17

¹⁸ 319:47

¹⁹ Halachos of Shabbos borer page 174

²⁰ Halachos of Shabbos borer page 175

²¹ 321:84

²² Shaar Hatzion 321:99

YOM IYUN 2025

Machon Smicha Halachah Symposium

*Join for a day of learning, insight, and connection with prominent Rabbonim.
Watch, hear, and learn how the timelessness of halachah is applied to contemporary issues.
Featuring interactive panels, interviews, discussions, shiurim, and more.*

Wednesday morning 29 Sivan June 25
10:30am-2:00pm

Bais Levi Yitzchak Shul - 556 Crown St, Brooklyn, NY 11213

Lunch Will Be Served

For Men and Women